

Tóth-Bartos András – Demeter Lajos

„ESKÜSZÖM AZ ÉLŐ ISTENRE (...) NEMZETI ZÁSZLÓMAT
SOHA EL NEM HAGYOM”¹

A 86. HONVÉDZÁSZLÓALJ CÍMERDÍSZE
A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBEN

A Székely Nemzeti Múzeum már alapításakor jelentős 48-as emléktárgyakat őrzött. Az alapítójának, özv. Cserey Jánosné Zathureczky Emíliának magánkollekciójából létesült múzeumi gyűjtemény első 48-as ereklyéit az alapító honvéd rokonainak² emléktárgyai alkották, később más értékes adományokkal,³ legnagyobb részben a háromszéki honvédek felajánlásai révén bővült tovább. Az ereklyegyűjtemény egyik reprezentatív együttesét a forradalmi lobogók képeztek, illetve képezik ma is. Ezeket tekintve a gyűjtemény ma olyan darabokkal büszkélkedik, mint Sepsiszentgyörgy város bizottmányi, a szabó céh, az ácsok és kőművesek céhe, valamint a tímár céh forradalmi zászlói,⁴ melyek mindegyike 1848 folyamán készült.

Jelen tanulmányban a 86. honvédzászlóalj zászlójának címerdíszéről kívánunk adatokkal szolgálni. A Tuzson János honvéderőnagya által 1903-ban adományozott emléket, mintegy „raktárleletként”, 2019 folyamán sikerült visszaazonosítani a múzeum Történelmi gyűjteményének tárgyai között.

Zászlóhasználat a szabadságharc idején

A polgári és a hadi zászlók egyaránt nemzeti színűek voltak. Annak ellenére, hogy a nemzeti zászló (nemzeti színek és országcímer) igénye már az 1843–44. évi országgyűlésen is felmerült, ezt csak 1848-ban szentesítették és foglalták törvénybe.⁵ Az első zászlók általában a politikai jellegűek közül kerültek ki, egy-egy megye, város vagy község készítettett magának nemzeti színű lobogót, amelyek sok esetben szöveges üzeneteket is tartalmaztak. Alakjukat tekintve nem voltak egységesek, általános jellemvonásuk, hogy koronás címerrel rendelkeztek és nemzeti színűek voltak. A polgári zászlók egyik színes foltját a céhek forradalmi lobogói alkotják,

amelyek jól példázzák a forradalom első időszakát uraló kezdeti lelkesedést és a nemzeti szimbólumok használatát.

A polgáriak mellett a legnagyobb számban a hadi zászlók készültek. Egyik jellemző típusuk volt a *nemzetőrségi zászló*. Ezek már kezdetől fogva trikolórok voltak, de mivel az 1848-ban kibocsátott jogszabályokban⁶ nem rendelkeztek külön a nemzetőrségi lobogók formájáról, ezek is változatos képet mutattak. Legtöbbjük újonnan készült, de előfordult, hogy korábbi lobogókat, mint pl. a megyei *insurgens* zászlókat alakították át. Hasonlóan változatosak voltak az úgynevezett *toborzó zászlók* is. Alakjuk legtöbbször egyszerű, piros-fehér-zöld trikolór, gyakran előfordult a huszárosnak, tehát magyarnak tartott fecsek-farkú forma is. Külön kategóriát képeztek továbbá a *szabadcsapatok zászlói*, illetve a *népfelkelő zászlók* is.⁷

A honvédség megszervezésekor az egyik alapfogalom a reguláris hadsereg megteremtése volt, s ennek jegyében a zászlókat is szabványosítani kívánták. Ennek ellenére a sokféleséget ezen a téren sem lehetett teljesen megszüntetni, így honvédzászlókon belül a szakirodalom megkülönbözteti a szabványos vagy „szabályszerű” és a „szabályszerűtlen” zászlókat. A két típus zászlainak a formajegyei azonosak voltak, csak kivitelezésben voltak egyediek. Ebbe a kategóriába sorolják a hímzett honvédzászlókat és a trónfosztás utáni lobogók nagy részét is.⁸

A legelterjedtebbek a „szabályszerű” zászlók voltak, pontosabban az úgynevezett 1848 M típusú, Madonnás zászló, amelyen belül *A* és *B típus* különböztethető meg. Ezeket központilag készítették és tárolták, illetve osztották ki a különböző zászlóaljoknak. A zászlók minden esetben fehér alappal rendelkeztek, egyik oldalukon az ország címere, másik oldalán a Magyarok Nagyasszonyának (*Patrona Hungariae*) ábrázolása található. Mindkét lap szé-

¹ Részlet a honvédek (trónfosztás utáni), Kossuth által fogalmazott eskütételi szövegéből. Idézi: KERÉKES Zoltán 1972, 287.

² Pl. Zathureczky István honvédszázados vagy Cserey Ignác honvédezedes.

³ Itt megemlíthető Bem József I. osztályú katonai érdemrendje, amelyet Kossuth Lajos adományozott a múzeumnak; Kiss Ernő tábornok, aradi vértanú csontberakásos nyerge; Deák Ferencnek

a Széchenyi Istvántól ajándékba kapott pipája.

⁴ Leltári szám: i 1887; i 1884; i 1884; i 1886.

⁵ CSIKÁNY Tamás 1995.

⁶ Lásd pl. az 1848: XXII. vagy a 1848: XXI. tc-et.

⁷ KOZICZ János 1999.

⁸ CS. KOTTRA Györgyi 2011.

lén vörös és zöld „farkasfogas” pártázat futott végig. A két típus közötti eltérés egyrészt a zászló méreteiben, másrészt a mesteralakok kidolgozásában keresendő. Az *A típusúak* mérete (a gyalogság esetében) 115 × 115 cm, szélein piros-zöld háromszögek futnak végig, az ékek száma mindenhol öt. A zászló lapján akantuszlevelekből formált keretben kék alapon, barokkos kartusban a magyar címer látható. A kartusból jobbra és balra egy-egy babér- és olajág áll ki. A kartus fölé helyezték a Szent Koronát. A másik oldalán felhőkön trónoló Szűz Mária látható, ölében a gyermek Jézussal, jobb lába alatt felfele mutató holdsarlóval.⁹

A *B típusú* honvédszászlók méretei kissé nagyobbak, 130 × 150 cm-es méretekkkel. A szélükön futó „farkasfogak” száma változott, egyes esetekben a zászlórúd felőli oldalra fel sem kerültek. Az ország címere szintén barokkos keretbe volt helyezve, amelyen borostyánág futott körbe. A címer szintén barokkos pajzsának két oldalát olaj- és babérágak övezik, fölötté koronával, melynek alakja az osztrák főhercegi koronára emlékeztet. A hátlapon az *A* típusnak megfelelően szintén barokkos kartusba helyezett *Patrona Hungariae*-ábrázolás található.¹⁰

A zászlókat rendszerint erre szakosodott műhelyekben készítették, a korabeli toposszal ellentétben, amely a helyi asszonyok keze munkáját hangsúlyozta ki. Arról sajnos nincs adat, hogy milyen műhelyekben készültek a zászlók, az *A* típusúaknak csak a tervezője ismert, Lyka Károly személyében. A hadi zászlókat a 18. századtól kezdődően festették, ebben mutatkozik meg a két zászlótípus között egy további különbség is. Az első variáns díszesebb, anyagában és kivitelezésében is magasabb minőséget mutat, míg a *B* típusra a korábbihoz képest gyengébb minőség a jellemző, a nem megfelelő alapozás következtében az aranyozott részek megbarnulnak, kifoltosodnak. Az eltérő minőség és kivitelezés alapján a szakirodalom két vagy több műhelyt feltételez.¹¹

A zászlók már a középkortól fogva szinte szakrális jelleggel bírtak, s jelentőségüket a 19. században is megtartották. Az alakulat a lobogóját általában a *zászlószentelést* követően vette birtokba, s habár a ceremónia rituális jellegét a szabadságharc idejére már elvesztette, a honvédek számára a zászlószentelési ünnepség kiemelt jelentőséggel bírt. Az ünnepség ugyanakkor azért is fontos volt, mert ekkor került rá a zászlószalag is. A 18. században megkezdett szabványosítások után a zászlóra már nem (vagy csak nagyon ritka esetben) kerültek fel az alakulatok

nevei, ezeket a zászlószalagokra írták fel, de felkerült az adományozás időpontja és az adományozó (zászlóánya, zászlókeresztanya) neve is. Mindezekért a szalag sokkal közvetlenebbül kapcsolódott az alakulat identitásához, mint az egységes szabványminőségű zászló.¹²

A magyar trikolór és a Madonnás katonai zászló megszületését általában az 1848-as szabadságharcra szokták összekapcsolni, ennek ellenére úgy a színhasználat, mint a zászlók formavilága sokkal korábbi időkre nyúlik vissza. A honvédszászlók alakja, illetve a tipikusan magyarosnak tartott farkasfogas pártázat a 18. század végi tiroli Landwehr zászlóira vezethető vissza, ugyanakkor a piros-fehér-zöld színeinek használata ennél is korábbról származik. A piros és fehér mellé (a hármashalom) zöld színét a 16. századtól kezdve alkalmazták, a 17. század második felében a három szín összekapcsolása már nem ment ritkaságszámba. Ugyanakkor a Habsburgok uralma alatt a magyar színek használata visszaszorul (csak rendkívüli alkalmakkor jelenik meg), a hadi zászlók pedig sokszínűvé váltak. Magyaros benyomást Mária Terézia uralkodása alatt megjelenő törzsszászlók keltek fehér színükkel, Madonnás ábrázolásukkal és vörös-zöld szegélyükkel.¹³ Később a francia forradalom adott lendületet a három szín kultuszának, a reformkortól kezdődően pedig már egyre szorosabban kapcsolták a nemzeti függetlenség eszméjéhez.

A színek értelmezése szintén széles skálán mozgatható. Így például Háromszéken 1848. június 4-én a nagyborosnyói nemzetőri zászló szentelésének alkalmából Benedek Áron¹⁴, a helybéli pap a nemzeti színek magyarázatakor az erkölcsi tisztaságot, a nemzeti múltat és az önfeláldozást emelte ki, kapcsolta a trikolórhoz: „Üdvezlem ez innepélyes órában – így szólván végül – a háromszínű lobogót, mint jelképét a magyar nemzet felújult életének. Patyolatfehére emlékeztessen a magyar őszinteségre, király iránti mocsoktalan hűségre, szennyetlen honszeretetre. Zöld színe buzdítson reményre, miszerint az egyesült Magyarhon még nagy és dicső lesz, míg Lajosok és Mátyások évszázadai derülendnek, bilincseit széttört nemzetünkre. Veres színe juttassa mindannyiszor eszünkbe, miként a honotárán vagyonunkkal, s ha úgy kell, vérünkkel is áldozni kötelesség. Legyen szent háromszínű lobogónk. Ez alatt viruljon fel Magyarhon, vagy ha az nem lehet, ha a sors üldözend, háromszínű lobogónk alatt egy csoportban legyen valamennyi magyarnak drágán eszközölt nagyszerű halála!”¹⁵

⁹ CS. KOTTRA Györgyi – TÖRÖK Klára – KRISTON László 2002, 122–123.

¹⁰ Uo.

¹¹ CS. KOTTRA Györgyi – TÖRÖK Klára – KRISTON László 2002, 124–125.

¹² CS. KOTTRA Györgyi 2011, 70, 111.

¹³ KUMOROVITZ L. Bernát 1954, 41.

¹⁴ Kisbaconi Benedek Áron (1792–1879), bécsi peregrináció után haláláig Nagyborosnyó lelkésze.

¹⁵ *Kolozsvári Híradó* (1848. július 2.) 19. szám.

Egy Madonnás zászló útja Pestől a zsidói fegyverletételig

A háromszéki szerveződésű 86. honvédszászlóalj utólagos birtokosa volt a zászlónak. Története szorosan összefügg a 15. székely határőrezred 1848 nyarán mozgósított zászlóaljával,¹⁶ melyet Háromszékről Balás Konrád¹⁷ cs. kir. őrnagy vezetése alatt előbb 1848. május 11-én Nagyenyed és Torda térségébe rendfenntartani,¹⁸ a román parasztmozgalmak megfékezésére,¹⁹ majd innen július 19-ével a szerb felkelők ellen a „testvérhon” földjének védelmére, Délvidékre vezényeltek.

A háromszéki zászlóaljat kéthavi szolgálattétel után Tordáról a szegedi táborba indították. Kolozsváron július 21-én, most már a magyar Hadügyminisztérium által kiadott esküforma szerint, ismételtlen feleketek őket.²⁰ Nagyváradra június 29-én érkeztek meg. A lelkes váradi polgárok egy nemzeti színű, piros-fehér-zöld zászlóval szeretnék volna megajándékozni a „svarcgelb” császári lobogóval kimasírozó zászlóaljat, de a hazafias gesztust Balás Konrád, a császárhű zászlóaljparancsnok a legénysége tudta nélkül, ellent nem tűrően visszautasította.²¹ Balás őrnagy ellenszegülése miatt maradt „jelvénye a zászlóaljnak a magával vitt sárga-fekete zászló (...), ezt lobogtatta (...) az augusztus 19-én és szeptember 21-én történt, Szenttamás elleni ütközetben, ez alatt üldözte Jellasicsot Bécs alá, vett részt a schwechati ütközetben 1848. október 30-án...”²²

A háromszékieket Délvidékre érkezésükkor először az óbecsei, majd a verbászi dandárba sorolták.²³ Zsögön József székely határőr jóval később visszaemlékezésében így összegezte zászlóalja délvidéki működését: „mi őrszemen állottunk Verbácz [sic!], Kiskér, Feketehegy határain, minden percen harcra készen. A harctérre hozzánk jöttek olyan hadicsapatok, melyek a császári seregtől valami módon elszakadtak, lovasság, gyalogság, azonfelül újonnan alakult honvédcsapatok

és nemzeti őrseregek, utóbbiak lándzsával fegyverkezve. Odaérkezett Rózsa Sándor betyárcsapatával, mint lovas katonacsapat. Ezen a téren volt zászlóaljunk 2 hónapig, gyakori harc folyt Szenttamás²⁴ bévételéért,²⁵ ami azonban nem sikerült addig, amíg a mi zászlóaljunk ottan feküdt”²⁶ – azaz állomásozott.

A háromszékiek zászlóalját Szenttamás harmadik sikertelen ostroma után Verbászról a Dunán túlra, Dunaföldvár térségébe vezényelték, ugyanis időközben Jelačić horvát bán szeptember 11-én 35 000 főnyi seregével átkelve a Dráván, támadást indított a magyar kormány ellen, s 20. környékén már a Balaton mellett táborozott, azzal a céllal, hogy Budát elfoglalja. A zászlóalj Balás őrnagy vezetésével 24-én érkezett meg a Dunához, ahol a hajóra várakozva, közel három napig vesztegeltek. Hajón szeptember 29-én érkeztek meg Eracsire, így önhibájukon kívül nem vehettek részt a Pákoz–Sukoró–Pátka térségében lezajlott győztes csatában. Mivel Balás Konrád őrnagyot a Hadügyminisztériumba rendelték szolgálatra, a zászlóalj parancsnoki tisztségét Szilágyi Sámuel,²⁷ a zászlóalj 4. századának százados parancsnoka vette át, így a háromszéki székelyek már az ő vezetése alatt kerültek a feldunai hadtest alárendeltségébe. Október 1-jén a magyar főerővel a martonvásári táborban állomásoztak, majd innen indultak Jelačić seregének üldözésére, hogy majd Móron és Kisbéren át, Győrt, illetve Magyaróvárt érintve, október 9-én Parndorfba érkezzenek. Móga János²⁸ altábornagy a csapatát szervezések során a háromszéki zászlóaljat a IV. hadosztály 7. dandárjába osztotta be, de az október 28-án meginduló hadműveletek kezdetekor már a jobbszárny hadosztálya hat zászlóaljának az egyike volt. Az október 30-i schwechati csatában, a Guyon Richárd²⁹ nemzetőr őrnagy vezette 2. Pest megyei mozgó önkéntes zászlóalj oldalán a támadásból hőiesen kivette a részét.³⁰

¹⁶ 15. (2. székely) határőrezred 1. tábori zászlóalj. Hogy megkülönböztessék az 1848 augusztusában mozgósított csíki, azaz 14. (1. székely) határőrezred 1. zászlóaljától, 2. székely zászlóaljként is emlegették.

¹⁷ Balás Konrád (1806–1855), székely határőr tiszt, a kivezényelt háromszéki mozgósított zászlóalj parancsnoka. (Lásd BONA Gábor 2000, 216–217.)

¹⁸ Mirtse Ferenc (1806–1866) akkori főszázados parancsnoksága alatt már 1848. április 11-én két századot rendfenntartani Brassóba, illetve június 10-én Fogarasra vezényeltek. Ők július 10-én csatlakoztak Nagyenyedre a zászlóaljukhoz.

¹⁹ Zsögön József határőrkatoná visszaemlékezése szerint a két hónapi ott tartózkodásuk ideje alatt Tordáról „elvezették” őket Zalatra, Abrudbányára, Aranyosbányára és Topánfalvára is. (ZSJCSH, *Zsögön József visszaemlékezése.*) A zászlóalj másik két századával történtek meg a tragikus kimenetelű, 1848. június 2-i, úgynevezett „mihálfalvi események”.

²⁰ DEMETER László 2006, 47; CSIKÁNY Tamás 2008, 147, 219.

²¹ Uo., 47–48, illetve 147, 220.

²² *Székely Nemzet*, XXI. évf. (1903. febr. 25.) 29. szám.

²³ DEMETER László 2006, 40–59.

²⁴ Más nevén Bácszenttamás, a mai Szerbia területén.

²⁵ Szenttamás 1848. augusztus 19-i és szeptember 21-i sikertelen ostroma.

²⁶ ZSJCSH, *Zsögön József visszaemlékezése.*

²⁷ Szilágyi Sámuel (1799–1857), 1848 nyarán főszázados, október 24-től honvéd őrnagy, 1849 februárjától alezredes, Medgyes térparancsnoka, majd dandárparancsnok a székelyföldi hadosztályban. (Lásd: BONA Gábor 2000, 662–663; DEMETER László 2001, 106–110.)

²⁸ Móga János (1785–1861), altábornagy, a schwechati csata után (1848. okt. 30.) lemondott, nyugdíjazását kérte. (Lásd BONA Gábor 2000, 180.)

²⁹ Gróf Guyon-Debaufre, Richard (1813–1856), a magyar honvédség későbbi tábornoka, rövid ideig vezérkari főnök és a honvédség főparancsnoka. (Lásd BONA Gábor 2000, 163–164.)

³⁰ CSIKÁNY Tamás 2008, 158–162.

A csatát követően ezredessé előléptetett Guyon Richárd 8000 fős csapatával, köztük a háromszékiek zászlóaljával erőltetett menetben Köpcsenybe,³¹ onnan pedig Pozsonyba tért vissza. Feladatuk Simunich³² császári tábornagy 5000 fős dandárjának fegyverletételre kényszerítése lett volna, aki időközben a Jablonkai-hágón keresztül betört Trencsén megyébe és elfoglalta Nagyszombatot. Guyon vállalkozása azonban sikertelen volt, csapatának fáradtsága és a felvidéki megyék nemzetőr csapatainak bátortalansága végett. Mindezek ellenére november 3-án a Nádaszi-szorosnál, valamint november 4-én a jablonici összecsapásokban a háromszékiek zászlóalj közreműködésével megsemmisítették a gyorsan visszavonuló császáriak utóvédjét, illetve sikerült Simunichot a Moraván túlra kergetni.³³

A háromszékiek november 8-tól Nagyszombaton tartózkodtak, itt fogalmazta meg másnap Szilágyi Sámuel őrnagy zászlóalja óhaját, hogy a hosszú, több hónapos szolgálat után haza szeretnének menni szülőföldjükre, mert „*hírlapilag is közönségesített erdélyi oláh és szász zendülés által saját honát még nagyobb veszély fenyegeti*”.³⁴ Nagyszombatról november 10-én Pozsonyba tértek vissza, ahol a zászlóalj tisztikara Kossuthhoz intézett kérvényében a maguk és a legénység számára friss ruházatot és felszerelést kért.³⁵ Pozsonyból a Háromszékre indulókat hajón szállították Pestre,³⁶ ahová november 12-én érkeztek meg. Miközben folyt a ruházatok és felszerelésük kiegészítése, november 15-én az a feladat is rájuk hárult, hogy az Üllői úti újonnan épült kaszárnyában állomásozó (Liptóvárról érkezett), sem őrszolgálatot teljesíteni, sem a magyar kormányra hűségüket tenni és fegyvereiket letenni sem akaró román zászlóaljat megadásra kényszerítsék. Ez a háromszékiek ére-

lyes fellépésének köszönhetően végül sikerrel járt.³⁷ Másnap a zászlóaljnak az *Országos Honvédelmi Bizottmány* a császári sárga-fekete helyett egy nemzeti színű zászlót ajándékozott. Kossuth elképzelése szerint a zászlóadományozás egyben az eddigi határőrzás zászlóalj honvédszászlóaljjá való átminősítését is jelentette. Szilágyi Sámuel zászlóaljparancsnok 1848. november 16-án írt jelentésében arról értesítette a Hadügyminisztériumot, hogy a zászló felszentelése másnap, azaz november 17-én délelőtt 11 órakor a Nemzeti Múzeum udvarán az „*Országos Honvédelmi elnöknek, Kossuth Lajosnak erre felkért feleségének védnöksége alatt fog megtörténni*”.³⁸ Kossuth Lajosné Meszlényi Terézia, a zászlóanya „*az első szeget saját kezeivel verte zászlónkba, és utána a két fia, Ferenc és Lajos ütötték a következő szegeket a zászlónyélbe*” – emlékezett vissza az ünnepi eseményre a zászlóalj közvitéze, a már idézett Zsögön József,³⁹ és Meszlényi Terézia volt az, „*ki saját kezűleg tűzött háromszínű szalagot a zászlóra*”.⁴⁰ Balás Konrád, a zászlóalj volt parancsnoka, aki ekkor a Hadügyminisztériumban volt alkalmazásban, azt írta visszaemlékezésében, hogy egy új, nemzeti zászlót a háromszékiek zászlóalj legénysége „*azzal a feltétellel fogadott el, hogy a régi zászlóját megtarthassa és magával viheti hazájába, hogy [vissza]vigye oda, ahol rábízták*”.⁴¹

Az új, nemzeti zászlóval Pestről hazainduló, mintegy 800 főnyi zászlóalj november 18-án vasúton tette meg az utat Szolnokig. A lebetegedett Szilágyi őrnagy helyett a parancsnokságot a rangidős százados, Mircse Ferenc vette át.⁴² A Török-szentmiklóson állomásozó háromszékiek november 19-én kapták hírül, hogy otthonuk helyett Aradra vezényelik át őket. Megtagadták a parancsot, és Kálnoki Sándor⁴³ századost erőszakkal magukkal ragadva, Kisújszál-

³¹ „A visszavonulás egész éjszakán át folyt, reggel Pozsony alá jöttünk le. Aki ösmeri ezen visszavonulási tért, alig hiheti meg azt az egy éjszaka megtett, gyaloglábokon teljesített utazást, de ez megtörtént.” (ZSJCSH, *Zsögön József visszaemlékezése*.)

³² Balthazar Simunich (1785–1861) cs. és kir. altábornagy, az 1848–49-es szabadságharcban a császári hadsereg egyik katonai vezetője.

³³ CSIKÁNY Tamás 2008, 164, 209. „*Pozsony alá jött a más rendelet, hogy vonulni kell Simonics [sic!] nevű ellenség hadosztálya visszaverésére Nagyszombat felé. Azon felvonulást elősegítette a lóvonatú vasútoni utazás. Az ellenséget béérve, üztük a Mura vizéig [helyesen a Morva folyóig], ott a hidin [sic!] átkergettük, s azzal visszavonultunk ismét Pozsonyba.*” (ZSJCSH, *Zsögön József visszaemlékezése*.)

³⁴ CSIKÁNY Tamás 2008, 187–188.

³⁵ Uo., 164, 186–188.

³⁶ ZSJCSH, *Zsögön József visszaemlékezése*.

³⁷ *Kossuth Hírlapja* (1848. nov. 17.) 120. szám; CSIKÁNY Tamás 2008, 166.

³⁸ CSIKÁNY Tamás 2008, 198; *Székelly Nemzet*, XXI. évf. (1903. febr. 25.) 29. szám.

³⁹ ZSJCSH, *Zsögön József visszaemlékezése*.

⁴⁰ *Székelly Nemzet*, XXI. évf. (1903. febr. 25.) 29. szám.

⁴¹ DEMETER László 2006, 58. Balás Konrád császárhű lévén, úgy vélte, hogy a császári zászló volt az, „*mely alatt bator elődek küzdöttek, és ők maguk is annyiszor tettek hűségüket, nem voltak hajlandók elhagyni*”, és mindez a háromszékiek székellyek császárhűségét bizonyítja. Ezzel ellentétben éppen a háromszékiek határőrök voltak azok, akik mindenáron meg akartak szabadulni a már 84 éve tartó, rájuk kényszerített osztrák katonai szolgálat alól.

⁴² Mircse Ferenc 1849. június 10-én kelt, Kiss Sándorhoz, a brassói hadosztály parancsnokához írt folyamodványában azt állította, hogy „*mint rangban első százados, [Szilágyi Sámuel] helyébe lépve, az Alföldön és Szilágyságon keresztül, a Közép-Szolnok megyében történt szerencsés csatázások után*” Kolozsvárig ő vezényelte a zászlóaljat. (CSIKÁNY Tamás 2008, 209.)

⁴³ Kőröspataki Kálnoki Sándor (1810–1875), 1848 nyarán a 15. székelly határőrezred főhadnagya, októbertől alszázados, 1849 februárjától őrnagy, később a 83. honvédszászlóalj parancsnoka, a besztercei hadosztály kötelékében harcolt és tette le a fegyvert. (BONA Gábor 2000, 427.)

lason át folytatták útjukat Erdély irányába. „Hiába küldött küldöncöket a Honvédelmi Bizottmány, hogy rábírja őket az előre kijelölt útvonalra való visszatérésre [...] a csapatrészt háborítatlanul folytatta útját, és mindenütt a legnagyobb vendégszeretettel fogadták, aminek az lett a következménye, hogy a zászlóalj Oroszáján maradt részét is a tisztekkel együtt oda kellett vezényelni.”⁴⁴ A zászlóalj november utolsó napjaiban érkezett meg Nagyváradra, ahol összehívták a haditörvényszéket, és a zendülés főbűnösei közül négy közlegényt börtönre ítélték.⁴⁵ Az időközben felgyógyult Szilágyi a zászlóaljjal december 4-én már Orvénden tartózkodott, itt kapta az utasítást, hogy a Királyhágón át igyekezzen Körösfeketetőra.⁴⁶ Végül Szilágyisomlyóra, a magyar csapatok főhadiszállására vonultak, ahová december 8-ra József Bem tábornok is megérkezett, hogy átvegye a parancsnokságot. Innen Czetz János⁴⁷ ezredes parancsából december 19-én Zsibóra mentek át,⁴⁸ majd december 20-tól Bem vezetése alatt részt vettek az Erdély felszabadításáért indított hadjáratban. A többször idézett Zsögön János szemléletesen foglalta össze zászlóaljának a Bem apó parancsnoksága alatti hadjáratban való részvételét, egészen az 1849. január 22-i, szülőföldjükre, Háromszékre való hazabocsájtásukig:

A Pesten felszentelt „zászló alatt lejöttünk Erdélybe Szilágyisomlyón át, le Zsibóig, ahol az Urbán⁴⁹ nevű vezérellenség táborával csatát állottunk,⁵⁰ és leűztük ezen serget Kolozsvárig. 1848. karácson[ny] napján tiszteltük Kolozsvárt vendégeinket érc[-] és ólommal, amelyhez hasonlóval ők is futás közbe igyekeztek minket visszakínálni.⁵¹ Az ellenség egyik része a Felek felé, a más Beszterce felé vette az útját futásokkal. A mi zászlóaljunk a Beszterce felé szaladókat kísérte ki a határszélen át,⁵² ahonnan visszatérve, Marosvásárhelynek tartottunk,⁵³ s onnan Szőke- és Gálfalvára⁵⁴ Bem vezérlete alatt

jöttünk. Utóbbi helységek közelébe feküdt Puchner⁵⁵ osztrák hadvezér tábora, melyet ott újévi velünk hozott ajándékokkal addig kínálgattuk, hogy egy része a fagyos hó hátán elvérzett, a más része lovasságaink által elfogott,⁵⁶ a más része Medgyesen át N[agy]szebennek tartott. Hadi csapataink Nagyszeben felé vonultak, ahová megérkeztünk 1849. január 21^{ik} napjának hajnal pity-malattjára. Hadvezérünk várta Vizakna felől is a Czetz ezredes csapatát, de nem érkezett meg, mi megkezdettük a reggelizést ágyú és aprófegyver tüzzel, amely oly izzóan tartott délig, hogy Nagycsúr és Nagyszeben közt a mezőt borított hó piros lett ember[ek] és állatok véréből. Akkor érkezett Czetz Vizakna felől, de már késő volt, mert a túlnyomó erő előtt a visszavonulás vált szükségessé.⁵⁷ Nagycsúr felett, Szelindek felől a hegytetőn pihentünk, s akinek volt, evett véres prófontot. Ezen a napon véreztek el a sok között báró Kemény Farkas,⁵⁸ a székely zászlóaljból Kesselborn főhadnagy,⁵⁹ berecki Farkas József káplár⁶⁰ sitibi [sic!]. Innen elvonultunk Szelindekre, ahová östve érkeztünk meg. Bem vezér a székely zászlóaljat és egy Bihar megyei oláh gyerekekből állott zászlóaljat őrszemre rendelt a következő éjszakára Szelindek szász helységnek Nagycsúr felől eső részére, hol egy mély árokba örködtünk a leghidegebb dérbe, képzelhetni mily izzadott és bágyadott volt akkor a zászlóalj. Ezen őrség alatt éjjeli 12 óra tájban érkezett egy ellenségtől jövő csapat, melyet egy kemény tüzeléssel visszavertünk. Reggel láttuk, hogy többen estek el golyóink előtt az ellenségből. 1849. január 22^{én} reggel Bem hadvezér megköszönte a székely zászlóaljnak vitézi viselkedését, és fejenként 5-5 frtot adott ajándékképpen, és a zászlóaljunkat hazabocsájtotta azon felhívással, hogy a honlétvéket lelkesítsük a haza és szabadság védelmére, harctérre lépni.⁶¹ Bem tábornok mielőtt hazaengedte volna a háromszékieket, a zászlóaljnak „minden írástudó altisztjét” hadnaggyá léptette elő, tette ezt azzal a céllal, „hogy ezen zászlóalj

⁴⁴ DEMETER László 2006, 58.

⁴⁵ CSIKÁNY Tamás 2008, 207.

⁴⁶ Uo., 168.

⁴⁷ Czetz János (1822–1904), honvéd vezérkari százados, majd vezérkari főnök, november végétől az erdélyi hadsereg parancsnoka, 1849 májusától vezérőrnagy. (Lásd BONA Gábor 2000, 148–149.)

⁴⁸ A zsibói ütközetre 1848. december 20-án került sor. Az erdélyi hadsereg eddigi parancsnoka, Czetz János vezénylete alatt a háromszéki zászlóalj is kivette részét a győzelemből.

⁴⁹ Báró Karl von Urban (1802–1877), cs. kir. altábornagy.

⁵⁰ 1848. december 20.

⁵¹ Kolozsvár visszafoglalása: 1848. december 25.

⁵² Urban 1849. január 2-án Besztercenél szállt szembe Bemmél, de rövid tüzérségi harc után feladta, a Borgói-szorosba vonult vissza, ahol Tihucánál várta be Bemmet, próbált ellenállni, majd feladta állásait, és a határon túlra, Bukovinába húzódott vissza, de Bem egy portyázó csapattal január 5-én Vatra Dornei mellett újból megfutamtotta.

⁵³ Marosvásárhely visszafoglalása: 1849. január 13.

⁵⁴ Szőkefalva, Vámosgálfalva.

⁵⁵ Báró Puchner Antal Szaniszló (1779–1852), németül Anton Stanislaus Freiherr von Puchner, cs. kir. lovassági tábornok, Erdély főhadparancsnoka.

⁵⁶ Vámosgálfalvi ütközet, 1849. január 16–17.

⁵⁷ Nagyszeben sikertelen ostroma, 1849. január 21.

⁵⁸ Tévesen emlékezik vissza, br. Kemény Farkas (1797–1852) mint honvéd ezredes, Zsibónál tette le a fegyvert, magyar emigránsként Londonban hunyt el. Nagyszeben 1849. január 21-i sikertelen ostrománál gróf zabolai Mikes Kelemen (1820–1849) ezredes, a 15. (Mátyás) huszárezred parancsnoka esett el. Az elesettek, sebesültek és a foglyok száma mintegy 3–400 fő lehetett.

⁵⁹ Kesselborn Ferenc (1815–1849), német származású hadnagy a 15. (2. székely) határőrezredben, 1848 nyarán a Délvidéken harcolt, végül az erdélyi seregben, Bem tábornok törzskarában százados. (BONA Gábor 2008, 543.)

⁶⁰ Farkas József berecki székely gyalogkatonája, 1848-ban 44. éves családfő volt.

⁶¹ ZSJCSH, Zsögön József visszaemlékezése.

*főtisztjei és legénysége több, újonnan felállítandó zászlóaljnak keretül szolgáljanak.*⁶²

A zászlóalj, együtt a székely huszárosztállyal és két ágyúval,⁶³ Kiss Sándor⁶⁴ alezredes vezényletével⁶⁵ Medgyesen és Segesváron át Székelyudvarhely felé, a Rikán keresztül érkezett haza,⁶⁶ a már január második felétől újból szervezkedő, Gál Sándor⁶⁷ honvéd ezredes vezetése alatt zászlóaljakat alakító, táborba szálló Háromszékre. Hazaérkezésük után a mozgósított zászlóalj felbomlott, de néhány nap múlva már megkezdődött a legénység új zászlóaljakba való át- és újjászervezése.

A feloszlott zászlóalj Madonnás zászlóját megőrzésre Tuzson Jánosra,⁶⁸ a '48 nyarán őrmesterként kiindult és honvéd századosként hazatért törzstisztre bízták.⁶⁹ Tuzson hazakerülése után valamikori ezrede újonnan alakult 4., azaz a 15/IV. zászlóaljába sorolódott be, és ott szolgált, illetve vett részt a zászlóalj szervezésében Butyka Tamás⁷⁰ oldalán, aki az említett zászlóaljnak már 1849 januárjának közepétől szervezője és őrnagy parancsnoka volt.

Mialatt Gál Sándor és Kiss Sándor a székely zászlóaljakkal 1849. február 10-én, Bem seregeihez csatlakozandó, kivonult Háromszékről, Tuzson a Szabó Nándor⁷¹ őrnagyra bízott háromszéki „székely tábor”-ban maradt. Feladatuk Háromszék déli határa, „a dobolyi és kökösi híd közötti vonal elfoglalása”, vagyis őrzése és ezáltal a kézdivásárhelyi ágyú- és

lőporgyárnak védelme volt.⁷² A feketehalmi ütközet előestéjén és alatt (1849. március 19.) az említett „székely tábor” már Szászhermány és Barcaszentpéter határában állomásozott, és Bem parancsára indult Hétfalut érintve Alsótömösre, hősiiesen harcolva üzte ki a Brassóból menekülő ellenséget Felsőtömösön túlra.⁷³ Ott volt zászlóaljával Tuzson János is, ahol a Madonnás zászló tanúja volt „a muszkák és osztrák csapatok kiverésének Oláhországba a Tömösi-szoroson át”.⁷⁴ Szabó Nándor „Háromszéki Táborparancsnok” 1849. március 21-én keltezett, Bemnek írt jelentésében többek között ki is emelte, hogy „Tuzson elsőrangú százados, ki célszerűen intézkedett, rendeleteim pontosan teljesíté – viselte magát.”⁷⁵

Az ellenség Erdélyből való kiszorítása után Bem az országrészt 6 katonai körzetre osztotta, a 6. körzet központja Brassó lett, az itteni hadosztály parancsnokának Kiss Sándor ezredest, a Tömösi-szorost védő különítmény élére pedig Szabó Nándor alezredest nevezte ki.⁷⁶ Tuzson János zászlóalja – amelynek névlegesen még Butyka Tamás őrnagy volt a parancsnoka – a brassói hadosztály alárendeltségébe került. Miután 1849. április 17-ével a hadügyminiszter a székely zászlóaljak új besorolását is elrendelte, a Tuzsoné a 86. számot kapta.⁷⁷ Ebben az időben egészítették ki állományát 115 besorozott csángó újonccal, kiknek nagy része apácai, krizbai és barcaújfalusi volt.⁷⁸

⁶² *Székely Nemzet*, XXI. évf. (1903. febr. 25.) 29. szám.

⁶³ A háromszéki zászlóalj egy fülűleg ágyúval Pestről kiindulva jött át az Alföldön, érkezett meg Nagyváradra, és csatlakozott Szilágysomlyón az erdélyi hadtesthez. (CSIKÁNY Tamás 2008, 166, 168, 199, 206.)

⁶⁴ Papóci Kiss Sándor (1809–1849), folyamatosan szolgálva, 1844-től alszázados a 11. (székely határőr) huszárezredben. 1848 augusztusától ezrede osztályával Erdélyen kívül, december-től Bem oldalán harcolt. 1849. március 21-től ezredes, májustól a brassói hadosztály parancsnoka. A Tömösi-szoros védelmében súlyosan megsebesült, fogságba esett, Csernovicban öngyilkos lett. (Lásd BONA Gábor 2000, 444.)

⁶⁵ „[1849.] jan. 25-kén hazabocsátotta Kiss Sándor alezredes vezénylete alatt a székely gyalogzászlóaljt, s a székelyhuszár-osztályt 2 ágyúval, több fényes előléptetés után s oly meghagyással, hogy hazaérkezve, gyakorolják be és szervezzék az ifjúságot minél több zászlóaljba, és legyenek azoknak vezetői, midőn begyakorlásuk után vele majd újra csatlakozni fognak, mert, úgymond, még sok teendőnk van hátra.” (MAKRAY László 1870, 119–120.)

⁶⁶ ZSJCSH, *Zsögön József visszaemlékezése*.

⁶⁷ Gál Sándor (1817–1866), honvéd ezredes. A 14. (1. székely) határőr gyalogezredben hadnagy. 1848 nyarán részt vett az erdélyi honvédzászlóaljak szervezésében, 1848 őszétől Székelyföld, decemberben Háromszék védelmében. Ezek során századosá, majd őrnaggyá léptették elő. 1849. január 15-től Bem ezredessé és a csíki határőrezred parancsnokává nevezte ki. A nyári hadjárat kezdetétől a székelyföldi hadosztály parancsnoka. Ő vívta Háromszék utolsó ütközetét Szemerjánál 1849. július 23-án. Vezetőőrnaggyá július 29-én léptették elő. Zsibónál tette le a fegyvert. (BONA Gábor 2000, 158–159.)

⁶⁸ Tuzson János (1825–1904), honvéd őrnagy. Az 1848 nyarán mozgósított háromszéki zászlóalj 2. századában szolgálva került Délvidékre, harcolt Schwechatnál, majd Bem oldalán Erdélyben. Hadnaggyá 1848. október 26-án a feldunai hadtest kötelékében, főhadnaggyá december 27-én az erdélyi seregben léptették elő, századosi rendfokozatát 1849. február 23-án Bem tábornoktól kapta. Június 15-től őrnagy, a 86. honvédzászlóalj, majd a Moldvában maradt dandár parancsnoka. Székelyföld védelmében ő vívta az utolsó ütközetet 1849. augusztus 1-jén a Nyergestetőn. (BONA Gábor 2000, 689–690.)

⁶⁹ *Székely Nemzet*, XXI. évf. (1903. febr. 25.) 29. szám

⁷⁰ Márkosfalvi Butyka Tamás (1799 – 1867 előtt), őrnagy. 1848 decemberében zászlóaljparancsnok Háromszéken, 1849-ben a 15/VI. zászlóalj parancsnoka, június 15-től az egyik alakuló határvédzászlóaljhoz került át. (BONA Gábor 2000, 273.)

⁷¹ Szabó Nándor (1820–1853), alezredes. 1838-tól folyamatosan szolgált a 15. (2. székely) határőr gyalogezredben. 1848-ban a Délvidéken, majd Schwechatnál, decemberben Bem oldalán Erdélyben harcolt. Az ellenség Tömösi-szoroson át való kiűzése után átvette a szoros őrzését. Ekkor már alezredes, dandárparancsnok a brassói hadosztályban, majd a székelyföldi haderőben. (BONA Gábor 2000, 273.)

⁷² GÁL Sándor 2006, 52.

⁷³ *Székely Nemzet*, I. évf. (1883. jún. 19.) 93. szám.

⁷⁴ *Székely Nemzet*, XXI. évf. (1903. febr. 25.) 29. szám.

⁷⁵ DEÁK Imre 1943, 332; SÜLI Attila 2016, 72.

⁷⁶ EGYED Ákos 1999, 119.

⁷⁷ EGYED Ákos 2008, 93.

⁷⁸ HOCHBAUER Gyula 1998, 18, 41.

Tuzson századost 1849. május 1-jén a katonai érdemjel 3. osztályával tüntették ki, másnap pedig Felsőtömösön zászlóalja zászlószentelésére került sor. Az ünnepség ágyúlövésekkel és dízsörtűzzel vette kezdetét, majd Recker Ede⁷⁹ helybéli katolikus pap és Bacsoni Ádám⁸⁰ kisborosnyói református lelkész mondott közös imát Buda visszafoglalásáért. Utána a Tuzson János által őrzött, „a tavaly Pesten nyert gyönyörű nemzeti zászló kitűzése” és újrászentelése következett. A zászlóanya özvegy Czetz Jánosné Botskor Krisztina⁸¹, Czetz János tábornok édesanyja volt. Az ünnepség végén Tuzson százados zászlóaljparancsnok megvendégelte a tisztikart, a katonaságot és a résztvevőket.⁸²

Tuzson János 1849. június 15-ével őrnagyi rendfokozatot kapott, és hivatalosan is a 86. zászlóalj parancsnokának nevezték ki.⁸³ Néhány napra rá, június 18-án Dávid Péter⁸⁴ és Szász Dániel⁸⁵ századosok vezénylete alatti két százada élén Felsőtömösön⁸⁶ az Erdélybe betörni készülő cári csapatokkal nézett szembe. Innen még a csata előtt, azért, hogy az ellenség a magyarokat jobb oldalról hátba ne kerülhesse, a Tömösi- és Töröcsvári-szorosok közt levő Sibot őrállomáshoz rendelték át, amelyet az említett két gyalogos századával, illetve egy lovas századdal és két kis hegyi ágyúval meg is szállt.⁸⁷ Állásait a különítmény soká-

ig nem tarthatta, kénytelenek voltak Barcarozsnyóig hátrálni, ahonnan, mivel az oroszok már Brassóban voltak, június 19-én az éj leple alatt Feketehalmon át Hídvégre, onnan pedig Sepsiszentgyörgyre húzódtak.⁸⁸ Az első kökösi ütközet (1849. június 23.) után a Szabó Nándor alezredes vezette brassói hadosztály maradékával Tusnád felé, Csíkközmás határáig vonultak vissza.⁸⁹ Itt egyesültek a Kézdivásárhely felől, a Nyerges-tetőn át visszahúzó Gál Sándor ezredes parancsnoksága alatti, megfogyatkozott székely haderővel. A hónap végén innen indultak Szabó Nándor oldalán, Gál Sándor parancsnoksága alatt, Kézdivásárhelyen át az eresztevényi táborba, és vettek részt a második kökösi ütközetben július 2-án, ahol hajnalban Tuzson János és zászlóalja mint az előrsöt képező gyalogság nézett farkasszemet az ellenséggel.⁹⁰ Így e napon „tanúja volt a zászló a 86-ik zászlóalj birtokában (...) Kökösnél, hol Gábor Áron⁹¹ ágyúhősünk is áldozatul esett” a cári csapatok elleni küzdelmeknek, „és július 5-én a sepsiszentgyörgyi Eprestatón, hol a hős Gyertyánffy Ferenc⁹² honvédszázadost követve 800-nál⁹³ többen szenvedtek hősi halált.”⁹⁴ A Sepsiszentgyörgyről fejvesztve menekülő, demoralizált, szétzilálódott sereget Gál ezredesnek Oltszemnél sikerült rendbe szednie, ez annál is nehezebb volt, mert a törzstisztek – legnagyobb részben a volt brassói

⁷⁹ Recker András (1812–1871?), 1834-ben szentelték fel, Szébenben paptanár, majd Brassóban segédlelkész, 1837-ben szülőfalujában, Tekén, 1846–1849 között Felsőtömösön, 1849-től Zalatnán plébános. (Lásd SÁVAI János 1999, 698.)

⁸⁰ Bacsoni Ádám (?–?), 1848-ban Sepsiszentkirályban segédlelkész, 1848–1855 között Kisborosnyón, 1855-től 1867-ig Székelyudvarhelyen ref. lelképásztor. (TÓTH Levente 2013, 48, 61, 70.)

⁸¹ SÁL, Fond 105, nr. inv. 10, nr. 586, fol. 33v–34r, 35v–36r. (A sepsiszentgyörgyi római katolikusok anyakönyvében Czetz János későbbi tábornok testvére, Czetz Károly 1828. máj. 20-i keresztelője, majd 1829-ben Czetz János tábornok születése dátumának utólagos bejegyzése alkalmával a szülőanya neve Botskor Krisztina.)

⁸² SÜLI Attila 2016.

⁸³ Butyka Tamás addigi zászlóaljparancsnokot ugyanezen a napon az egyik alakuló határvédszászlóaljhoz helyezték át. (BONA Gábor 2000, 273, 690.)

⁸⁴ Dávid Péter (1826–1870), százados. Bodosi születésű. 1848-ban a Délvidéken harcolt, majd Schwechatnál, decemberben pedig Erdélyben, Bem oldalán. 1848. november 16-tól hadnagy, 1849. január 21-től főhadnagy, márc. 21-től százados a 86. honvédszászlóaljban. (BONA Gábor 2008, I, 268–269.)

⁸⁵ Szász Dániel (1831–1900), őrnagy. Kézdivásárhelyi születésű. 1848-ban a Délvidéken, majd Schwechatnál, decemberben Erdélyben Bem oldalán harcolt. 1848. november 16-tól alhadnagy, decemberben főhadnaggyá, 1849. március 21-én százados-sá léptették elő. Irányítása alatt építették meg a Tömösi-szoros védműveit. Miután csatlakozott augusztusban Kazinczy táborához, vezérkari őrnaggyá léptették elő. Zsibónál tette le a fegyvert. (BONA Gábor 2000, 649–650.)

⁸⁶ Másik két százada Vas István és László Károly vezénylete

alatt, a tartaléksereg részeként állomásozott Brassóban, részt vett a brassói fellegvár védelmében, a vár feladása után június 20-án mind orosz fogságba estek. (ORBÁN Balázs 1873, 233–234.)

⁸⁷ ORBÁN Balázs 1873, 193, 369.

⁸⁸ Uo., 196. „Tuzson János őrnagy vezetése alatt mi mindig a Sipodon (sic!) állottunk. A második napon oda is megérkezett a muszka had egyik osztálya, rövid ütközet után Rozsnyón át Földvár és Hídvég felé vettük a hátravonulást, mely irányban Szemeria [felől] Sepsiszentgyörgyre jöttünk, csatlakoztunk a Nagy-Tömösről menekült csapatrészekkel.” (ZSJCSh, Zsögön József visszaemlékezése.)

⁸⁹ BORDI Zsigmond 2010, 365.; NÉMETH György 2008, 73.

⁹⁰ BORDI Zsigmond 2010, 367; NÉMETH György 2008, 75.

⁹¹ Gábor Áron (1814–1849), tüzér őrnagy. A 15. (2. székely) határőr gyalogezredben tizedes, asztalosmester. A háromszéki ágyúöntés irányítója, a tüzérség megszervezője, a székelyföldi hadiüzemek főfelügyelője. 1848. december 16-tól főhadnagy, márciustól százados, majd őrnagy, a székelyföldi haderő tüzérségi igazgatója. Az oroszok elleni 1849. július 2-i ütközetben hősi halált halt. (BONA Gábor 2000, 348.)

⁹² Bobdai Gyertyánffy Ferenc (1827–1849), honvéd százados. Vargyasi születésű. 1845-től hadfi a 14. (1. székely) határőr gyalogezredben. 1848-ban mozgósított zászlóaljával harcolt a Délvidéken, majd a bánági hadtest kötelékében Arad ostrománál, 1849-ben a piski csatától kezdve Erdély felszabadításában. 1849. januárja közepétől hadnagy, június 16-tól főhadnagy. Az 1849. június 23-i kökösi ütközet után százados a 85. honvédszászlóaljban. Július 5-én hősi halált halt Sepsiszentgyörgy mellett az Eprestatón. (BONA Gábor 2008, I, 413.)

⁹³ A hősi halottak itt jegyzett száma túlzás, maga Tuzson 1888-ban az Eprestatón elesettek számát 300-ra becsülte, és ez a valószínűbb. (TUZSON János 1888.)

⁹⁴ Székely Nemzet, XXI. évf. (1903. febr. 25.) 29. szám.

hadosztálybeliek – megtagadták az engedelmséget, Gál ezredet fővezérségre alkalmatlannak nyilvánították, és csapataik nagy részével Csíkszeredába vonultak vissza. Tuzson és zászlóaljának maradéka⁹⁵ hű maradt Gál Sándorhoz, aki Bükszádnál előőrseket hagyva hátra, a szoroson túl, Tusnádnál vert tábornok. Bem tábornok július 13-án érkezett meg Csíkszeredába, majd elrendelte Gál megmaradt zászlóaljainak felosztását, és azokból két új zászlóalj létrehozását. Ekkor olvasztották egybe a Kiss Antal⁹⁶ vezette (szám nélküli), továbbá a Mara Gábor őrnagy vezette 85., a Bocskor Ferenc⁹⁷ százados vezette 79. és Tuzson 86. honvédszászlóaljának megmaradt tiszti- és legénységi állományát, létrehozva belőlük az új 85., illetve a 86. honvédszászlóaljakat. Az előbbinek az említett Kiss Antal lett a vezetője, az utóbbinak Tuzson János maradt a parancsnoka.⁹⁸

Bem, miután a Csíkba összevont 6000 katonával újjáélesztette a székely haderőt, Háromszék felszabadítására indult. Július 17-én Tuzson Jánost és zászlóalját a Hild Ferenc őrnagy⁹⁹ parancsnoksága alatt álló 5. határvédzászlóaljjal és két ágyúval az Ojtozi-szoros felszabadítására küldte. Mivel itt ellenségre nem találtak, Hildet hátrahagyva, Tuzson a zászlóaljával július 18-án Bem táborába, Eresztevényre sietett. Másnap, július 19-én zászlóaljával, illetve két századdal a 27. honvédszászlóaljból, egy osztály lovassággal és két löveggel ismételt az Ojtozi-szorosba vonult. Itt várta be Bem, akinek oldalán zászlóalja mintegy 2000-2500 fős sereggel és hat löveggel részt vett a tábornok moldvai betörésében. Vitézül harcoltak a sósmezei és herzsai összeütközésekben, majd június 24-én megszállták Ónfalvát és Aknavásárt is. Többek között Tuzson Jánost is ekkor tüntette ki Bem – im-

máron másodszor – a katonai érdemjel harmadik osztályával, illetve kinevezték a tábornok által Gorzalfván hátrahagyott dandár (7-8 századnyi gyalogság, 6 ágyú és 40 lovas) parancsnokává is. Különítményével nem sokáig maradhatott Moldova területén, mivel július 30-án a török hatóságok azonnali visszavonulásra szólították fel. Még aznap este elérte Bereck határát, de miután maga is meggyőződött, hogy Háromszéket az orosz-osztrák sereg elfoglalta, a Kézdipolyán feletti hegyeken át, július 31. hajnalán ereszkedett be Szárazpataknál a Kásonok völgyébe. Útjukban Csík felé már nyomukban volt az ellenség, így még aznap délután 6 óra tájban a Nyerges-tetőn foglaltak állást fáradt és éhes különítményével, és felvették a harcot az ellenféllel. Az összeütközés aznap estig, majd másnap délelőtt mintegy 11 óráig tartott, de észelve az ellenség túlerejét, állásait feladva Alcsíkba, majd a Mitácson keresztül Udvarhelyszékre vonult vissza.¹⁰⁰ Itt egyesült Gál Sándor székely hadosztályának maradékaival, akikkel augusztus 2-án Oláhfaluba érkeztek. Itt értesültek arról, hogy Bem Segesvárnál elvesztette a csatát, így a mintegy 1100 főnyire nőtt tábor 21 ágyújával még azon az éjszakán Márafalvára vonult át.¹⁰¹

A Zsibóig tartó majdnem háromheti menetelés és a közben az oroszokkal vívott kisebb-nagyobb ütközetek Németh György könyvéből ismertek.¹⁰² Most csak fontosabb mozzanatokként – hisszük, a Madonnás zászló is ott lengett – az ütközetek helyszínét soroljuk fel: augusztus 6-án Vajdaszentiványnál a Maros folyón való átkeléskor az utóvéd keveredett harcba, 7-én hajnalban Nagysármásnál kozákokkal csaptak össze. Augusztus 14-én Apahida mellett az orosz és a magyar elővéd csatározott, ugyanakkor

⁹⁵ Tuzson állítása szerint ekkor zászlóalja mindössze 400 főből állott. A Tömösi-szorosban az oroszok betörésekor 300 embere veszett oda, két teljes százada pedig a brassói fellegvár feladása után esett az oroszok fogságába. (TUZSON János 1888.)

⁹⁶ Kiss Antal (1816–1904), őrnagy. 1848-ban már főhadnagy a 14. (1. székely) határőr gyalogezredben. Harcolt a Délvidéken, majd Arad ostrománál, Bem oldalán a piski csatában. Márciustól már mint százados, a Tölgyesi-szorosot őrzi egy különítménnyel. Május folyamán egy általa alakított, számot nem kapott zászlóalj, majd július 16-tól őrnagyként az újjászervezett 85. zászlóalj parancsnoka. (BONA Gábor 2000, 439–440.)

⁹⁷ Csikdelnei Bocskor Ferenc (1816–?), őrnagy. 1848-ban hadnagy a 14. (1. székely) határőr gyalogezredben. 1849 februárja közepétől százados ezrede 3. zászlóaljában, áprilisban ezrede 4. zászlóaljának alakítója, a brassói hadosztályban százados. Júniusban a 79. honvédszászlóalj őrnagy parancsnokának terjesztik föl, de végül a 86., vagyis Tuzson János zászlóaljának az egyik századosa. (BONA Gábor 2008, I, 190.)

⁹⁸ NÉMETH György 2008, 80; SÜLI Attila 2015, 210–211.

⁹⁹ Franz Hild (1796–?), őrnagy. Belgiumi német származású. 1848-ban főszázados a 15. (2. székely) határőr gyalogezredben. Részt vett Háromszék önvédelmi harcában. 1849 májusától ör-

nagy, az 5. határvédzászlóalj parancsnoka, mellyel az Ojtozi-szorosot védte. (BONA Gábor 2000, 382.)

¹⁰⁰ TUZSON János 1888; SÜLI Attila 2015, 211.

¹⁰¹ Menekülés közben sokan morzsolódtak le, hagyták el a tábornokot, és tértek haza szülőfalvaikba: „Tuzson őrnagy Ojtoz felől hátrált a Nyergesbegyre (Kásonújfaluba és Kozmás erdeje). Mi az alvagnél, Tusnádnál közel vártuk bé az ellenséget, mely elől Gál [Sándor] napnyugot felé rendezte az elvonulást. Ez olyan elvonulás vala, amelyből a visszatérés még nem történt meg... Erdős hely vala, melyen rendes út nem vezetett. Erdővidéke felé vonultunk, kényszerülve valánk azon erdőben elhagyni minden hadi eszközeinket és pakkos szekereinket. Erdővidéken Barótra érkeztünk, és néhányan azt végeztük el, hogy menjünk Udvarhely felé, csatlakozunk a Bem seregével. El is mentünk az erdőkön át [Homoród]almás és Oláhfaluba, onnan indultunk Udvarhelyre, de amidőn Máléfalvához (sic) értünk volna, menekülő katonákat tanáltunk, akik hozták azon leverő hírt – miként Bem apót Segesvárnál a muszka megverte, s ő el is vonult Erdélyből. A szomorú hír minket levert, s visszajöttünk Oláhfaluba, ott a bíró udvarán búcsút vettünk a velünk volt csiki hadfiaktól, s útnak indultunk a vargyasi barlangoknál le [hazafelé].” (ZSJCSH, Zsögön József visszaemlékezése.)

¹⁰² NÉMETH György 2008, 85–88.

Makray László¹⁰³ két század huszárból és két ágyúból álló különítményét bekerítették, de végül, nagy veszteségek árán, sikerült kitörniük. Augusztus 16-án Bánffyhunyadiánál, miután Gál Sándor vette át a visszavonuló magyar had parancsnokságát, a hadiszemle alatt Karl Urban osztrák ezredes különítménye ütött rajtuk. A meglepetésszerű támadást sikerült visszaverni, de másnap hajnalban Urban ismét támadt, így szinte végig hadakozva, de rendezetten hátráltak Csucsáig. Ekkortájt jutott el a táborba a világosi fegyverletétel híre, illetve az is, hogy Kazinczy Lajos¹⁰⁴ ezredes Munkácsról kiindult hadosztálya a közelben van. A két magyar haderő Zsibónál egyesült. A Weselényi-kastély nagytermében augusztus 24-én tartott haditanács után, habár a tisztek többség ellenetzte, Kazinczy követte Görgey tanácsát, és a feltétel nélküli fegyverletétel mellett döntött. A tábor feloszlott, Gál Sándor, a székelyek parancsnoka is elmenekült, így másnap, augusztus 25-én alig több mint száz magyar tiszt adta meg magát az oroszok előtt.

A lobogó utóélete és címerdísze

A szabadságharc leverése után a lobogót Tuzson mint zászlóaljparancsnok vette magához, s mivel a nemzeti szimbólumok (például a kokárda, zászló, Kossuth-bankó) használatát, birtoklását üldözték az osztrák hatóságok, a lobogót Bélafalván fivérénel, Lázárnál rejtették el. Később viszont egy házkutatás során a zászlót a hatóságok lefoglalták, azonban a háromszéki katonai főbiztos Kovács István kapitány¹⁰⁵ – engedve a helybeliek kérésének – a zászlót (miután a nemzeti színeket eltakarták, befestették) kiadta a sepsiszentgyörgyi római katolikus templomba, ahol mint egyházi lobogót őrizték.¹⁰⁶ Innen 1861-ben a *Rikánbeli Honvédegyezmény Egylet*¹⁰⁷ vette magához, azzal a tervvel, hogy újrafestette azt, a honvédegyelet zászlajává avassák. Néhány havi aktív tevékenység után a honvédegyelet működését országos szinten

betiltották, így a zászlóavatás is elmaradt, s a zászló visszakertült valamikori parancsnoka tulajdonába. A zászlószalagot maga Tuzson János rejtette el, párnájába varrva ügyelte sorkatonasága idején is, a 31. gyalogezredben. Ennek ellenére a szalagot – számára is ismeretlen körülmények között – megcsönkítették, levágva róla az ezüst bojtokat és rojtot.¹⁰⁸

Halála előtt néhány évvel, 1903-ban az idős Tuzson jelentős adományt tett a Székely Nemzeti Múzeumnak, amely többek között a szabadságharc idejéből származó különböző feljegyzéseket, okiratokat, illetve Tuzsonról készült fényképeket tartalmazott.¹⁰⁹ Az adomány legjelentősebb darabja az általa vezetett alakulat lobogójának címere, illetve zászlószalagja volt. A címerdész a második világháború végéig a múzeum állandó kiállításán volt látható. (9. ábra.) A zászlószalag hollétéről jelenleg nincs tudomásunk, nagy valószínűséggel a múzeum gyűjteményének menekítése közben pusztulhatott el, a zalaegerszegi vasútállomás bombázásakor, 1945-ben.

A *címerdész*¹¹⁰ két különálló, a koronás címert tartalmazó és a Madonnás részekből áll (1–2. ábra), anyaga mindkettőnek fehér selyem, amely mára már erősen elszíneződött. A mesteralakok és a díszítő elemek mindenhol festve vannak, méreteik: a címer 94 × 72 cm, a Madonna pedig 92 × 79 cm. Mindkettőre utólagosan varrtak 2 cm széles selyemzsinórból készült csipkepaszományt (3. ábra).

Az *országcímer* (1. ábra) ovális barokk kartusba van helyezve, amelyen akantuszlevelek futnak körbe (4. ábra), alsó részén virágokból font koszorú lóg. A kartus belsejét kék alappal látták el, rajta a szintén barokkos pajzs az országcímer található. A címert jobb és bal oldalról olaj-, illetve babérág övezi. A címerpajzs fölött az osztrák főhercegi koronához hasonló koronát láthatunk, alsó és felső részén szintén akantuszlevél-díszítés sejlik fel. A kartus, a pajzs és a korona aranyfestéssel készült, amely erősen elszíneződött, díszítő elemei jórészt kifakultak, helyenként

¹⁰³ Vízszentgyörgyi és felpesti Makray László (1815–1876), alezredes. 1848-ban kilépett hadnagyként a dési nemzetőrség századosa, augusztustól a 15. (Mátyás) huszárezred századosa, decembertől Bem oldalán harcolt, 1849. január 27-től őrnagy, osztályparancsnok, júliustól alezredes, ezrede négy századának parancsnoka. Egy különítménnyel a Székelyföldön harcolt, honnan Kolozsvár fedezésére küldték. (BONA Gábor 2000, 496.)

¹⁰⁴ Kazinci és alsóredmeci Kazinczy Lajos, (1820–1849), ezredes, a nyelvújító-irodalmiszervező Kazinczy Ferenc fia. Kilépett főhadnagyként részt vett a Jelačić elleni harcokban. Októbertől százados, novemberben egy utászzászlóaljat szervezett, november 28-tól őrnagy. 1849 januárjától alezredes, huszárezred- és egyben dandárparancsnok. Végül ezredes, Beregszász-Munkács központtal egy tartalékhadosztály szervezője. Augusztus 6-án egy 7300 fős hadtesttel Bem segítségére indult, az észak-erdélyi sereg maradékával egyesülve egy 11–12 000 fős haderő parancsnoka. A világosi kapituláció hírére Zsibónál letette a fegyvert az oro-

szok előtt. (BONA Gábor 2000, 423–424.)

¹⁰⁵ Kovács István, császárhű cs. kir. százados a 14. (1. székely) határőr gyalogezredben. A szabadságharc alatt fogoly Kézdivásárhelyen. Utána, a megtorló intézkedések idején Háromszék kerületi biztosa. 1861-ben, bár senki nem bántotta, elmenekült, és Nagyszébenben a nevét Schmidtre változtatta.

¹⁰⁶ TUZSON János 1903, 1.

¹⁰⁷ A honvédegyelet 1861. április 22-én jött létre, elsődleges feladata a valamikori honvédek segélyezése volt. Jegyzőkönyvének utolsó bejegyzése 1861 októberében történt meg. Az egylet jegyzőkönyvét hatósági lefoglalása előtt lemásolták, a másolatot később Tuzson János adományozta a Székely Nemzeti Múzeumnak, 1903-ban, jelenleg a sepsiszentgyörgyi állami levéltár őrzi. (SÁL, Fond 98, fasc. IV, 1861.)

¹⁰⁸ TUZSON János 1903, 1.

¹⁰⁹ SZNM, It, 15-1903.

¹¹⁰ Leltári szám: SZNM, R. 25.

teljesen eltűntek. A címerdíz két darabját évekig egy kartonhengerben, feltekert állapotban őrizték, minék következtében a festés több helyen megrepedezett, felpattogzott. Jelentősen sérült az olaj-, kiváltképp a babérág felső része (5–6. ábra). Ugyanígy, a címer teljes felületén is repedések találhatók, különösen a hármashalom (7. ábra) szenvedett károsodást.

A címerdíz második eleme a Madonnás ábrázolás (2. ábra). Magyarország Nagyszűnyát a felhőkön trónolva, az előzőhöz hasonló barokk kartusban találjuk. Ölében a gyermek Jézussal, jobbában jogar, fején korona, jobb lába alatt holdsarló. Az országalmát gyermeke ölében találjuk. A kartus, a jogar, a korona és az országalma aranyfestéssel készült. Az aranyozás itt is erősen elszíneződött, kifoltosodott, a kartus díszítése szinte teljesen eltűnt. A korona díszítései sem láthatók. A címerrel ellentétben viszont, a Madonnás kép festése ép, színei élénkebbek, törést csak a korábbi tűrések helyén találunk. A hátlapján hosszanti irányban utólagos javítások nyomai látszanak (8. ábra).

A címerdíz a szabványmintás honvédszázlók B típusával mutat rokonságot. Ezt támasztják alá a mesteralakok formái, illetve az aranyozás kivitelezése is. Tuzson visszaemlékezése arra enged következtetni, hogy a lobogó teljes méretében került be a sepsiszentgyörgyi római katolikus templomba, sajnos arról már nem rendelkezünk adattal, hogy a két dísz mikor vágták le a zászlólapról és látták el paszománnyal. Az átalakításról sem a honvédegylet iratai, sem Tuzson visszaemlékezései¹¹¹ nem tartalmaznak további információt.

Összegzés

A honvédszázlók korukban is már-már vallásos tisztelet övezte. A szabadságharc leverése után – a címben idézett eskü szövegéhez hűen – a honvédszázlók igyekeztek megmenteni, házak padlásain, csűrökben rejtették, de volt eset, hogy saját

testükre tekerve óvták a lobogót az illetéktelen kezekről.¹¹² A vállalkozás nem volt veszélytelen, hiszen a forradalmat követő elnyomás időszakában a nemzeti szimbólumok használatát halállal is büntették. A Kiegészítés után a lobogókat – akárcsak a többi 48-as ereklyét – az egyházi kegytárgyakhoz hasonló kultusszal övezték.

Kiemelt jelentőségük ellenére, 48-as lobogók csak igen csekély számban maradtak fenn, honvédszázlók még annál is ritkábban. Az utóbbiból ma a legtöbbet Budapesten, a Hadtörténeti Múzeumban őriznek. Legnagyobb részük orosz hadizsákmánnyá vált, mígnem a második világháború idején vissza nem kerültek Magyarországra.

Erdélyi viszonylatban az Aradi Ereklyemúzeumban¹¹³ található több lobogót, illetve a valamikori kolozsvári ereklyemúzeum gyűjteménye¹¹⁴ tartalmaz néhányat, hadi zászlót viszont csak az előbbi őriz. Székelyföldön Sepsiszentgyörgyön kívül csak Városfalván és Oklándon őriznek 48-as lobogókat.¹¹⁵

Háromszéken az idők viszontagságát az előszóban említett négy zászló vészelte át. A Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményét gyarapította, de sajnos a második világháború végén elpusztultak: Felsőcsernáton, Maksa,¹¹⁶ illetve Kanta¹¹⁷ bizottmányi zászlói, illetve a sepsiszentgyörgyi kovács, a kerekes és szatler céh lobogója is. Fennmaradt még, de ma már külföldön őrzik, a háromszéki állományú 85. honvédszázlój (nem szabványszerű) lobogója, amely jelenleg a Hadtörténeti Múzeumban található,¹¹⁸ továbbá Kézdivásárhely városának forradalmi zászlaja, amelyet Egerben, a Dobó István Vármúzeumban őriznek.¹¹⁹

A 86. honvédszázlój címerdíszének értékét egyfelől helytörténeti jelentősége adja, hiszen az alatta harcoló honvédek a vidék fontosabb csatáit végigharcolták, de növeli értékét ritkasága is, hiszen (jelen tudásunk alapján) romániai múzeumi viszonylatban hasonlót csak Aradon őriznek, székelyföldi viszonylatban pedig ez az egyetlen fennmaradt Madonnás honvédlobogó-részlet.

Tóth-Bartos András – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520055; tothbartosandras@gmail.com
Demeter Lajos – Bod Péter Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy, Gábor Áron u. 14., RO-520008; demlajos@freemail.hu

¹¹¹ A visszaemlékezéseket tartalmazó levelezést közli SÜLI Attila 2006.

¹¹² Mint például a 85. honvédszázlój lobogójának esetében, lásd *Székely Nemzet*, VIII. évf. (1890. január 1.) 1. szám. Vö. KERÉKES Zoltán 1972, 326.

¹¹³ Ma az Arad Megyei Múzeum része, a tárgyakért lásd KEDVES Gyula 2012.

¹¹⁴ Ma az Országos Erdély-történeti Múzeum (Kolozsvár) része, lásd MITU Melinda – MUNTEAN, Ovidiu 2008.

¹¹⁵ MIHÁLY János 2011, 288–289.

¹¹⁶ *Székely Nép*, 1943. július 17., 5.

¹¹⁷ Ma Kézdivásárhely városrésze, eredetileg Fehér, majd 1775-től Felső-Fehér vármegyéhez tartozó különálló település volt. 1849–1850-ben olvadt be a városba.

¹¹⁸ A zászlót a Rikánbelői Honvédegylet 1889-ben ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak, 1936-ban került át a hadtörténeti múzeumba. Leltári száma: HTM 39/ZI. (KERÉKES Zoltán 1972, 326.)

¹¹⁹ Leltári száma: 62.27.1. Lásd POZDER György 1990.

Levéltári és más kéziratos források

- Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy – Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár – SÁL)
- Fond 98: *Tuzson János hagyatéka*, 1686–1861
  - Fond 105: *Egyházi anyakönyvek*
  - Fond 586: *A sepsiszentgyörgyi római katolikus egyház anyakönyve*, 1793–1857
- Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy (SzNM)
- Néprajzi Osztály: *Fotótéka* (F.)
  - Könyvtár: *Intézményi Levéltár* (It)
  - Régészeti és Történelmi Osztály: *Régiségtári régi gyűjtemény* (R.)
- Zsögön József családi hagyatéka (Szász Fehér Gyöngyi nyugalmazott francia szakos tanárnő tulajdonában, Sepsiszentgyörgy; ZSJCSH)
- Zsögön József: *Visszaemlékezés* (kézirat)

Irodalom

- BAKK Endre
1895 *Kézdivásárhely s az ottani Jancsó családok története*, Kézdivásárhely.
- BONA Gábor
2000 *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*, Heraldika Kiadó, Budapest.
2008 *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*, I, A–K, Heraldika Kiadó, Budapest
2009 *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*, II, L–Zs, Heraldika Kiadó, Budapest
- BORDI Zsigmond Lóránd
2010 A második kökösi csata, 1849. július 2., *Acta Siculica* 2010, 355–393.
- CS. KOTTRA Györgyi
2011 *Magyar zászlók a honfoglalástól napjainkig*, Kossuth Kiadó – Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest.
- CS. KOTTRA Györgyi – TÖRÖK Klára – KRISTON László
2002 Madonnás lobogók. 48-as honvédszászlók vizsgálata, *Műtárgyvédelem*, 28, 121–133.
- CSIKÁNY Tamás
1995 Zászló és címerek az 1848/49. évi szabadságharcban, *Limes*, 8, 1–2, 49–56.
2008 A 15. (2. székely) határőr gyalogezred 1. zászlóalja Magyarországon 1848-ban, in: „...siessünk kedves magyar hazánkat ellenségeitől megoltalmazni.” *Székely határőrök a magyarországi hadszíntereken 1848-ban* (szerk. Csikány Tamás), Timp Kiadó, Budapest, 167–238.
- DEÁK Imre
1943 *1848 – A szabadságharc története levelekben. Ahogyan a kortársak látták* (összegy. és elősz. Deák Imre), Sirály Könyvkiadó, Budapest.
- DEMETER Lajos
2001 *A hazáért „a patakokat a mi vérünk festette pirosra”*, Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- DEMETER László
2006 Balás Konrád emlékirata, in: DEMETER Lajos (szerk.): *Határvidék 1762–1918*, 2, Charta, Sepsiszentgyörgy, 37–60.
- EGYED Ákos
1999 *Erdély 1848–1849*, II, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.
2008 A székely határőrség az 1848–1849-es szabadságharcban Batthyány Lajos felhívásától a fegyverletételig, in: „...siessünk kedves magyar hazánkat ellenségeitől megoltalmazni.” *Székely határőrök a magyarországi hadszíntereken 1848-ban* (szerk. Csikány Tamás), Timp Kiadó, Budapest, 79–94.
2010 *Erdély 1848–1849*, második kiadás, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda
- GÁL Sándor
2006 *Gál Sándor életrajza, avagy a székely ezredes, ki nem engedett a 48-ból* (ford. és utósz. Zágonyi Zsolt, elősz. Egyed Ákos, kísérő tan. és kronol. Csikány Tamás), Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.
- HOCHBAUER Gyula
1998 *A Barcaság 1848–1849-ben* (szerk. Hochbauer Gyula), Disz Tipo Kft, Szecseleváros.
- KEDVES Gyula
2012 *Aradi Ereklémúzeum. Gyűjteményi katalógus* (szerk. Kedves Gyula), Hadtörténelmi Intézet és Múzeum – Complexul Muzeal Arad, Szeged.
- KEREKES Zoltán
1972 Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hadi zászlói, II, *Hadtörténelmi Közlemények*, 19/2, 286–335.
- KOZICZ János
1999 *1848-as zászlók*, Thorma János Múzeum, Kiskunhalas.
- KUMOROVITZ L. Bernát
1954 A magyar zászló és nemzeti színeink múltja, I, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1, 3–4, 18–60.
- MAKRAY László
1870 *Bauer őrnagy Bem főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből* (közl. Makray László képviselő és volt honvéd alezredes), Pest.

MIHÁLY János

2011 Magyar nemzeti színek a Székelyföldön 1848–1849-ben, in: *Jelképek Székelyföldön. Címerek, pecsétek, zászlók* (szerk. Mihály János), Csíkszereda, 193–206.

MITU Melinda – MUNTEAN, Ovidiu

2008 *Rememorând Revoluția 1848–2008*, Editura MEGA, Cluj-Napoca.

NÉMETH György

2008 *Gál Sándor honvédezredes 1848–1849-es tevékenysége*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

ORBÁN Balázs

1873 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*, Budapest.

POZDER György

1990 1848-as nemzeti zászló Erdélyből, *Az egri vár híradója*, 21–22 (szerk. Fodor László), Eger Vára Baráti Köre, Eger, 66–68.

SÁVAI János

1999 *Zsinat és forradalom. Erdély, 1848/49*, Szeged.

SÜLI Attila

2015 A honvédség szervezése Erdélyben 1849-ben, *Acta Siculica 2015*, Sepsiszentgyörgy, 195–248.

2016 Tuzson János órnagy cikkei az 1848–49. évi szabadságharcban való működéséről, *Korunk*, 27/1, 72–79.

TÓTH Levente

2013 *A Sepsis Református Egyházmegye történeti névtára 1900-ig*, Gondolat Kiadó, Budapest.

TUZSON János

1888 Moldvai expedíció 1849-ben, *Kolozsvár*, II. évf. (1888. dec. 24.) 298. szám, A „Kolozsvár” karácsonyfája c. melléklet, 5.

1903 Az 1848–49. magyar szabadságharcbeli 86. honvédzászlóalj zászlójának története, *Székely Nemzet*, XXI. évf. (1903. február 25.) 29. szám, 1–2.

*** *Kolozsvár* (1887–1898)

*** *Kolozsvári Híradó* (1848)

*** *Kossuth Hírlapja* (1848)

*** *Székely Nemzet* (1883–1906)

*** *Székely Nép* (1906–1944)

Steagul Batalionului 86 de Honvezi din colecția Muzeului Național Secuiesc

(Rezumat)

Steagurile revoluției maghiare și ale războiului de independență de la 1848–1849 erau cinstite cu un respect aparte care s-a accentuat după înăbușirea acestora, tratându-le similar cu relicvele religioase. Lucrarea de față oferă date privind istoria steagului Batalionului 86 de Honvezi, din care s-au păstrat numai două bucăți: cea cu stema Ungariei, respectiv stema reprezentând Maica Domnului, Patrona Ungariei. Obiectele au intrat în colecția Muzeului în anul 1903, prin donația maiorului János Tuzson, ultimul comandant al batalionului. Steagul este unul de tip 1848 M (varianta B) și, după cunoștințele noastre, este singurul de acest tip în colecțiile muzeelor din Secuime, asemănătoare fiind păstrate în România numai în Muzeul de Relicve din Arad (astăzi colecție a Complexului Muzeal Arad).

The Flag of of the 86th Honvéd Battalion from the Collection of the Székely National Museum

(Abstract)

The flags of the 1848–1849 Hungarian Revolution and War of Independence were treated with a special kind of respect and after the war ended in defeat, these came to be held in a regard closely akin to that normally reserved for religious relics. Our paper presents the history of the 86th Honvéd Battalion's flag, which was donated to the Museum by Major János Tuzson, the last commander of the unit in 1903. The flag belongs to type 1848 M (variant B); only two of its pieces have been preserved: the coat of arms of Hungary and the badge on which the Mother of God (Patrona Hungariae) is depicted. To our knowledge, flags of this type cannot be found in other museums of the Székelyföld region. The only other museum in Romania where similar flags are held is the Arad Museum Complex, which obtained them upon taking over the collections of the Arad Museum of Relics.

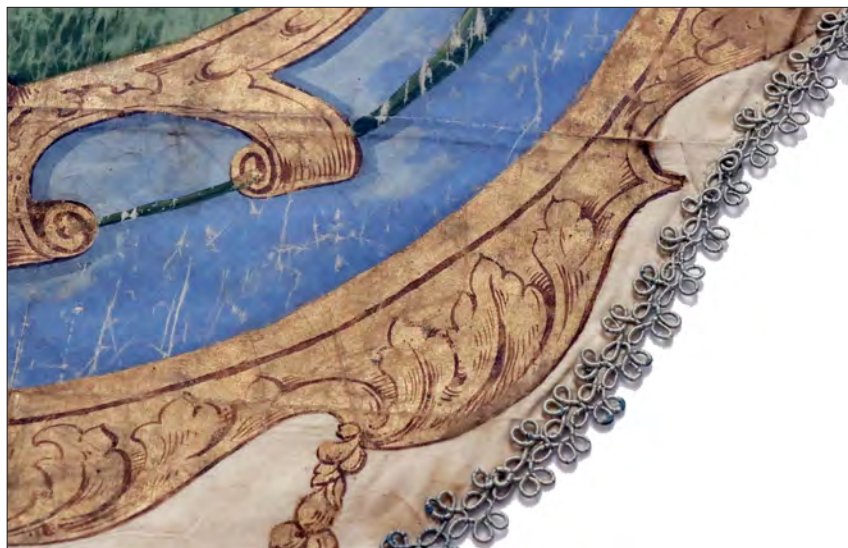
1. kép Koronás országcímér a 86. honvédszászlóalj lobogójának címerdíszen

2. kép Magyarország Nagyasszonyának ábrázolása a 86. honvédszászlóalj lobogójának címerdíszen

3. kép A címerdíszet övező csipkepszomány (részlet)

4. kép Akantuszlevelek az országcímer kartusán (részlet)

5. kép Töredezések a címerdíszt övező babérágon (részlet)

6. kép Töredezések a címerdíszt övező olajágon (részlet)

7. kép Rongálódás a hármashalom felületén

8. kép Javítások a madonnás címerdíszt hátdalán

9. kép A madonnás címerdíszt (balra fent) a múzeum két világháború közötti kiállításán (SzNM, F. 447)

10. kép Azonosítatlan címeres forradalmi lobogó (bal oldalt) a múzeum két világháború közötti kiállításán (SzNM, F. 399)

11. kép Tuzson János ny. honvéd alezredes 1899-ben (Gere István fotója, SzNM, F. 621)